

## Kiss Zoltán Károly

# Szemben az árral?

### Bevezetés

■ Jelen dolgozat apropójául a Magyar Művészeti Akadémia (MMA), a Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság (NMHH) Média tanácsa, valamint a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala (SZTNH) 2015. november 16-án tartott *Az alkotás szabadsága és a szerzői jog metszéspontjai* című konferenciája szolgált, amelynek előadói a legkülönbözőbb oldalról és megközelítésből elemezték egyfelől a kultúra mibenlétét, a művészi kifejezés szabadságát és az állami szerepvállalás fontosságát, másfelől a technológiai átalakulás következtében megváltozott társadalmi környezetben a szerzői jogra, illetve a szerzői jogi jogosultakra nehezedő kihívásokat. A konferencia előadásainak gondolati köréből merítve, írásom két témakört jár körbe: az egyik az uniós kultúrátámogatás és a jogharmonizáció területén mutatkozó ellentmondások és veszélyforrások, a másik a művészet szabadságának, illetve a művek felhasználásának alkotmányossági és szerzői jogi akadályai és korlátai.

### Az EU kulturális politikája; jogi és szakpolitikai keretek

Az Európai Unió országai saját maguk kezelik a kulturális és audiovizuális politikával kapcsolatos kérdéseket. Az EU ezen a téren azzal egészíti ki és gazdagítja a tagállamok tevékenységét, hogy a kreatív ágazatok<sup>1</sup> a közösségi szakpolitikák körében is kiemelt szerepet kapnak, önálló területet képviselnek. A kulturális „fejezet” sarokpontjai Európa közös kulturális örökségének megőrzése és közkinccsé tétele, a művészet és a kreatív ágazatok támogatása. A 2014 és 2020 közötti időszakban az EU a Kreatív Európa program<sup>2</sup> révén 1,46 milliárd eurót fektet a kulturális és kreatív ágazatokba. E program keretei között valósul meg számtalan, főként filmszakmai és audiovizuális nemzetközi együttműködési projekt, különböző díjak és elismerések (pl. az Európai Film díj, az EU Irodalmi Díj, Kortárs Építészeti Díj

és Kulturális Örökség Díj), az Európai Örökség cím és nem utolsósorban az Európa Kulturális Fővárosa Program. Ezek fényében minden elismerést megérdemel az EU kulturális jövőképe, amely prioritásként határozta meg Európa nemzetközi vezető szerepének támogatását a minőségi tartalmak előállítására terén. A Kreatív Európa program további célja elősegíteni, hogy a kulturális és kreatív ágazatok maradéktalanul kiaknázzák a digitális átállás által teremtett lehetőségeket a XXI. században.

Mindezekkel együtt a kulturális kifejezések sokszínűségének védelméről és előmozdításáról szóló 2005. évi UNESCO-egyezmény szerződő feleként az EU kötelezettséget vállalt arra, hogy külső fellépései egyik központi elemévé teszi a kulturális sokféleség kérdését, és a nemzetközi kapcsolatokon belül érvényesítendő újszerű és aktívabb kulturális szerepet dolgoz ki Európa számára. Ezek mellett az egyezmény alkalmas a kulturális szuverenitás megővésére – különösen a nemzetközi kereskedelmi szabályozáson belüli „kulturális kivételek” megerősítését szolgáló és a kulturális szuverenitást hangsúlyozó rendelkezései. Ezeket hivatottak erősíteni és alátámasztani az Európai Unió működéséről szóló szerződés (EUMSZ) rendelkezései is a kultúrát érintő hatáskörökről és a kulturális sokszínűség védelméről. Az EUMSZ mellett, hogy rögzíti az EU hozzájárulását a közös értékek megőrzéséhez és továbbfejlesztéséhez, tiszteletben tartja az európai népek kultúrájának és hagyományainak sokféleségét, a tagállamok nemzeti identitását.

Ezek a hangzatos és magasztos rendelkezések teszik külön is aggasztóvá és aggályossá az EU 2014-ben elfogadott, a kulturális sokszínűséget és a nemzeti identitást súlyosan sértő irányelvét a szerzői és szomszédos jogok közös kezeléséről (KJK irányelv),<sup>3</sup> amelyet a tagállamoknak legkésőbb 2016. április 10-éig kell átültetniük, belső jogforrássá emelniük.

A kulturális kivételektől külön kezelendő kérdés, hogy az EUMSZ főszabályként tilt minden hatálya

alá tartozó támogatást annak érdekében, hogy a belső piacon a versenytorzítás lehetőségét csökkentse. Ennek érdekében az Európai Bizottság a tagállamok egyedi támogatási rezsimeit rendszeresen monitorozza, és – ha szükséges – intézkedéseket javasol annak érdekében, hogy a támogatási struktúrák összhangban legyenek az uniós szabályokkal.

Az egyéb árukhoz és szolgáltatásokhoz hasonlóan, az audiovizuális média – azaz a filmek, a televíziós műsorok és videók – esetében is bizonyos uniós szabályok garantálják, hogy ezek a termékek szabadon és méltányos feltételek mellett kerülhessenek forgalomba az egységes európai piacon, függetlenül terjesztési módjuktól (hagyományos televíziózás, lekérhető szolgáltatások, internet stb.).

#### **Az audiovizuális politika uniós szabályrendszere**

Jóllehet, az EU kezdetektől fogva széles körű szabadságot biztosított a tagállamoknak a médiaszolgáltatásaik belső szabályozására, a más európai országokból sugárzott műsorokhoz való hozzáférés biztosítása kikötelte az uniós szintű szabályozást. 1989-ben került elfogadásra a határok nélküli televíziózásról szóló irányelv, amely meghatározta a műsorszolgáltatás szabadságának érvényesítéséhez szükséges alapvető szabályokat, rendelkezett az európai művek számára fenntartott médiaszolgáltatási és -készítési kvótákról, egységes minimumszabályokat írt elő a televíziós reklám és szponzorálás terén, valamint a kiskorúak védelme érdekében; és rögzítette a válaszadás jogát a televíziós programokban elhangzott valótlan tények által okozott jogsérelmek enyhítésére. Az audiovizuális tartalmak terjesztésének megváltozott formái azonban újabb kihívások elé állították a jogalkotókat. A 2010-ben újrakodifikált – immár az audiovizuális médiaszolgáltatásokról szóló – irányelv<sup>4</sup> (AVMS) az audiovizuális médiaszolgáltatások valamennyi típusára vonatkozik, így a hagyományos televíziózásra (lineáris szolgáltatások) és a lekérhető (nem lineáris) audiovizuális médiaszolgáltatásokra is, és ezekkel kapcsolatban számos követelményt fogalmaz meg.

Fontos változás az is, hogy az AVMS figyelembe veszi a szolgáltatás felett gyakorolt felhasználói ellenőrzés lehetőségét és „mértékét”, ezért a lineáris és a lekérhető szolgáltatásokat eltérően kezeli. A lekérhető (VOD) szolgáltatások – mivel viszonylag csekély hatást gyakorolnak a társadalom egészére – némileg enyhébb szabályozás alá esnek. A televíziós médiaszolgáltatásra viszont szigorúbb követelmények vonatkoznak, különösen a reklám, a kiskorúak védelme és az európai alkotások népszerűsítése

és terjesztése terén. Ez utóbbit illetően előírják, hogy az adásidő többségi hányadát a különböző műfajú európai alkotások számára kell fenntartani. A médiaszolgáltatóknak továbbá adásidejük vagy műsorkészítési költségvetésük legalább 10%-át olyan európai alkotásokra kell fordítani, amelyeket a médiaszolgáltatóktól független producerek állítanak elő. A lekérhető médiaszolgáltatások esetében pedig a tagállamok szélesebb mérlegelési jogkörrel rendelkeznek abban a tekintetben, hogy miként kívánják népszerűsíteni az európai alkotásokat: intézkedéseket hozhatnak például az európai alkotások műsorkínálaton belüli részarányával vagy hangsúlyosabb helyen való szerepeltetésével kapcsolatosan, vagy előírhatják, hogy a lekérhető tartalmakat nyújtó szolgáltatóknak pénzületi hozzájárulást kell biztosítaniuk ezen alkotások készítéséhez és jogainak megszerzéséhez.

A határokon átnyúló média- és egyéb tartalomszolgáltatások egyik legfontosabb szabályozási kérdése annak tisztázása, hogy a tartalomra mely ország rendelkezései irányadók. Az AVMS a származási ország elvét<sup>5</sup> minden esetben kiterjeszti valamennyi audiovizuális médiaszolgáltatásra. Ez azt jelenti, hogy minden szolgáltatásnak meg kell felelnie azon ország szabályainak, amelyben a szolgáltató található. A szabályok végrehajtása az adott tagállam feladata.

A médiaszolgáltatások egyéb kérdéseinek viszonylag nagyfokú belső (tagállami) szabályozási önállósága tette nagyjából parttalan azokat a hazai és EU intézményei szintjén is megfogalmazott, sokáig napirenden tartott támadásokat, amelyek a 2011. január 1-jén hatályba lépett új médiatörvényt (Mttv.) érték.<sup>6</sup> E cikk keretei nem engedik, hogy kitérjünk minden, a sajtószabadság és a véleménynyilvánítás szabadságának korlátozását előrevetítő vádpontra, ezért csak a már említett származási ország elvével kapcsolatos vitát elevenítjük fel. Ezzel összefüggésben az a kifogás fogalmazódott meg, hogy a más tagállamban letelepedett médiaszolgáltatókra a magyar szabályozás alapján bírság szabható ki, ha megsértik az Mttv. kisebbségek védelmére vagy gyűlöletkeltésre vonatkozó rendelkezéseit. A magyar kormány álláspontja az volt, hogy az AVMS rendelkezéseiből nem feltétlenül következik az, hogy a tagállamok által az irányelvvel összhangban elfogadott intézkedések, adott esetben a jogsértés kirívóan súlyos volta esetén, ne terjedhetnének a bírság kiszabásáig. Az Országgyűlés úgy orvosolta a problémát, hogy kivette a bírságot a külföldön letelepedett szolgáltatókkal szemben alkalmazható szankciók közül, és az eredeti

jogalkotói szándékot világossá tévő rendelkezéssel egyértelműen utalt arra, hogy a médiahatóság kizárólag a magyarországi terjesztés vonatkozásában jár el. A műsorterjesztés felfüggesztése lett az a szankció, amely végső esetben alkalmazható a más tagállamban letelepedett jogsértő médiaszolgáltatóval szemben.

### **Európai filmtámogatások és nemzeti megoldások**

Kontinensünkön a filmkészítés nem működhet támogatás nélkül, ahogy a filmművészet egyéb elemeinek megőrzése és fejlesztése is csak államilag finanszírozott projektekkel képzelhető el.<sup>7</sup> Ennek belátása nyomán – az előző programokhoz hasonlóan – a Kreatív Európa program is jelentős pénzforrásokat pumpál az ágazatba, más kérdés, hogy milyen hatásfokkal és eredményességgel. Az uniós projekteknél lényegesen nagyobb volument képviselnek a nemzeti kormányok részéről az audiovizuális alkotásokhoz nyújtott közvetlen és közvetett állami támogatások. Az előbbi a direkt filmgyártási célú támogatásokat, míg az utóbbi az adórendszeren keresztül igénybe vehető kedvezményeket jelenti. Ez azonban nem működhet kontrollálatlanul, az uniós alapszerződésekbe foglalt versenyjogi rendelkezésekkel ellentétesen, ezért az Európai Bizottság folyamatosan monitorozza az egyes tagországi modelleket, és szigorúan őrködik az új Filmművészeti Közleményben<sup>8</sup> lefektetett szabályok betartása felett.

A 2013-ban elfogadott Közlemény megállapította a filmek és egyéb audiovizuális alkotások gyártásához nyújtott állami támogatás értékelésének szempontrendszerét, és rögzítette a filmtámogatás alábbi alappilléreit:

*A kulturális kritériumok* azt jelentik, hogy a támogatásnak kulturális termék létrehozására kell irányulnia, vagyis a tagállamoknak biztosítaniuk kell, hogy a támogatott produkció – megfelelő nemzeti kritériumok alapján – kulturálisnak minősüljön. Ezt a kulturális feltételrendszert csak tagállami szinten lehet meghatározni. A magyar „kulturális tesztet” az EU korábban jóváhagyta, ennek tartalmában a jövőben sem várható jelentősebb változás.

*A territorializációs szabályok* teszik lehetővé, hogy a tagállamok a támogatások elköltését jelentős részben saját területükhöz kössék. Az Európai Bizottságnak az a terve megbukott, hogy a nyújtott támogatás terhére bármely EGT-tagállam területén felmerülő filmgyártási költséget el lehessen számolni. A Közlemény szerint a direkt támogatások 160%-ára nézve elő lehet írni a helybeni elköltés kötelezettségét, az indirekt támogatások esetében (azaz, ahol a támogatás mértékét

a helyi filmgyártási költség bizonyos százalékában határozzák meg) pedig a film költségvetésének 80%-áig terjedhet a territorializáció mértéke.

*A támogatás intenzitása* (vagyis a támogatás mértékének felső határa a film teljes költségvetéséhez képest) a filmgyártási költség legfeljebb 50%-a, több tagállambeli producerrel dolgozó koprodukciók esetében legfeljebb 60%-a lehet. Az ún. „nehéz filmek”<sup>9</sup> az alacsony költségvetésű filmek,<sup>10</sup> valamint az OECD DAC listáján szereplő országok<sup>11</sup> részvételével készült koprodukciós alkotások nem tartoznak e korlátozások alá. A szabályozás új eleme, hogy a filmtervfejlesztés és gyártás-előkészítés esetében lehetővé teszi a 100%-os intenzitást. A forgalmazás és promóció pedig olyan mértékben támogatható, amilyen mértékben maga a film gyártása is támogatást kapott, vagy amilyen mértékben támogatható lett volna, ha pályázott volna gyártási támogatásra.

Az új Filmművészeti Közlemény minden érdeme mellett sem képes megtörni az amerikai filmek dominanciáját; továbbá a kritikusai szerint a hosszú viták eredményeképpen létrejött kompromisszumok azt eredményezték, hogy a szövegben túl sok lett a tág értelmezésnek is teret adó rendelkezés.

*A közvetett támogatások* jegyében a nyereséges hazai cégek adókedvezmény ellenében támogatást nyújthatnak a filmgyártók számára, mely összeget a cégek az adóalapból és az adóból egyaránt levonhatják a társasági adókulcs mértékének megfelelően. 2015-től támogatott hazai vagy nemzetközi filmprodukció a költségvetésének 25%-át is fedezheti e forrásból (korábban ez 20% volt). Ejjólbevált és Magyarországothuzamosabb ideje akülföldi (elsősorban tengerentúli) produkciós bér munkák Mekkájának tekinthető szisztéma kétségtelen előnye, hogy az adott támogatás meghatározott hányadát a produkciók helyben költik el. Hátránya viszont, hogy ez a közvetett támogatás a kulturálisan sok esetben vitatható értékű produkciókat hozza még előnyösebb helyzetbe.

### **Törvénytől sújtva – szabad vagy nem szabad?**

A művészet szabadságának alkotmányossági kiindulópontja a szabad véleménynyilvánítás joga, melynek határait az Alkotmánybíróság vonatkozó határozatai jelölték ki az elmúlt bő két évtizedben.<sup>12</sup> Ennek lényege egy mondatba sűrítve: ha a vélemény kifejeződése művészi értéket hordoz, az már nemcsak a véleményalkotás szabadságának körébe tartozik, hanem az emberi méltósághoz

való jog és a tulajdonhoz való jog is, ezen belül a szerzői jog összefüggérendszerében is vizsgálendő. Ebben a cikkben kizárólag ez utóbbit elemezzük.

A szerzőt a mű keletkezésétől fogva megilleti a szerzői jogok – személyhez fűződő és vagyoni jogok – összessége.<sup>13</sup> A személyhez fűződő jogok (a mű nyilvánosságra hozatala, a név feltüntetése, a mű egységének védelme) olyan szorosan kötődnek a mű alkotójához, hogy azok korlátozása csak egészen kivételes esetekben megengedett – leginkább egy nagyobb érdeksérelem megelőzése céljából. Legismertebb esete, hogy a szerző nem vonhatja vissza a munkáltatónak átadott művel kapcsolatban a nyilvánosságra hozatalhoz adott hozzájárulását. A vagyoni jogok jelentik a szerző elvitathatatlan jogát műve egészének vagy valamely azonosítható részének anyagi formában és nem anyagi formában történő bármilyen felhasználására és minden egyes felhasználás engedélyezésére. Ezek a jogok nem korlátlanok, azok örökölhetők, és a szerzői jogi törvényben meghatározott esetekben átruházhatók, illetve átszállnak.

A fentiek mellett a szerzőt megillető egyes részjogosultságok jelentős mértékű korlátozása is megengedett, amennyiben a szerző más részjogosultságainak érvényesítésével megfelelően biztosítható a védelem. Ezekre a korlátozásokra tehát csak akkor nyílik lehetőség, ha más alapjog érvényesülését a szerzői jogi szabályozáson belül vagy azon kívül nem lehet garantálni. A szerzői jogi szabályozás egyik alapvető célja ugyanis a szerzők és más jogosultak, valamint a felhasználók és a széles közönség érdekei közötti érzékeny egyensúly megteremtése, illetve fenntartása – biztosítva az oktatás, a művelődés, a tudományos kutatás és a szabad információhoz jutás jogos igényeit is. Ennek az egyensúlynak a biztosítását szolgálja egyebek mellett a szerzői jogok törvényi korlátai között számon tartott szabad felhasználás intézménye.<sup>14</sup> A korlátozás korlátjaként is felfoghatjuk azt a szabályt, miszerint az el nem készült és nyilvánosságra nem került művek ki vannak zárva a szabad felhasználás lehetőségéből. Ennek magyarázata az, hogy a nyilvánosságra általában nem tartozó alkotói munkafolyamat kiemelt védelméhez ebben az esetben nagyobb érdek fűződik, mint a szabad felhasználást megalapozó alapjogok védelméhez.

A szabad felhasználásnak vannak általános – minden esetben kötelező – feltételei (ez az ún. háromlépcsős teszt), és vannak egyedi esettípusok, amelyeknél további speciális feltételeket is be kell tartani. A minden esetben kötelező feltételek:

– csak már nyilvánosságra hozott művek használhatók fel szabadon;

– nem lehet sérelmes a mű rendes felhasználására, és indokolatlanul nem károsíthatja a szerző jogos érdekeit;

– meg kell felelnie a tisztesség követelményeinek, és nem irányulhat a szabad felhasználás rendeltetésével össze nem férő célra.

A háromlépcsős tesztet még a szerzői jog első nemzetközi alapidokumentuma, a Berni Egyezmény<sup>15</sup> (BUE) vezette be, a digitális felhasználási módok tekintetében pedig a Szellemi Tulajdon Világszervezete Szerzői Jogi Szerződése<sup>16</sup> (WCT) foglalta össze az internetes felhasználások esetében irányadó szabad felhasználási esetköröket. Az EU szintjén az INFOSOC-irányelv<sup>17</sup> a nyilvánossághoz közvetítés és terjesztés jogai tekintetében határozta meg azokat a kivételeket és korlátozásokat, amelyek bevezetéséről a tagállamok szabadon dönthetnek. Ez a tág mérlegelési jog és az irányelv helyenként meglehetősen homályos megfogalmazása szembemegy a jogharmonizációs célkitűzésekkel, a szerzői jogi jogharmonizáció európai szintjének csökkenését vetíti előre, és nem segíti elő az információs társadalom új kihívásaihoz való adaptálódást sem.

Egy példával érzékeltetve: az Sztj. 2004. évi módosítása – több, a témában jártas szakértő szerint – kiterjesztően ültette át az irányelv 5. Cikke (3) bekezdésének n) pontját, amely meghatározott feltételek mellett lehetővé teszi egyes közintézmények számára a gyűjteményük részét képező művek szabad megjelenítését a nyilvánosság egyes tagjai számára.<sup>18</sup> A rendelkezés a Nemzeti Audiovizuális Archívum (NAVA) megszervezését és igénybevételét volt hivatott megkönnyíteni azáltal, hogy elősegíti a gyűjtemények és archívumok megfelelő – a kutatást és a tanulást is szolgáló – működtetését, akár dedikált hálózatok útján is. Az átültetett norma kritikusai azt kifogásolták, hogy az Sztj. a felhasználásra vonatkozó eltérő megállapodás hiányában engedi meg e kivétel alkalmazását, ezzel szemben az irányelv nem ezt a kitételel alkalmazza, hanem arra utal, hogy e kivétel csak az adásvételi vagy felhasználási feltételek alá nem eső művekre vonatkozik. Nem egyértelmű a magyar szabályozásban az sem, hogy valójában kik között jön létre ilyen, a szabad felhasználást kizáró megállapodás. Az nem életszerű, hogy a jogtulajdonos (kiadó) és a kedvezményezett intézmény kössön az intézmény szabad felhasználását kizáró szerződést. A szerző és a kiadó közötti megállapodás már tartalmazhat ilyen kitételel, de erre vonatkozóan nincs elfogadott jogértelmezés és jogalkalmazói gyakorlat.

Azt viszont teljes bizonyossággal állíthatjuk, hogy a digitális felhasználások és az online szolgáltatások nagymértékű elterjedése nemcsak a felhasználások engedélyezése, hanem a felmerülő szabad felhasználások kapcsán is új helyzet elé állította a jogalkotót. Az érdekek ütközését nem volt könnyű feloldani, mivel a szerzői jogok erőteljesebb védelmét és ellenőrzését kellett összeegyeztetni az információkhoz való hozzáférés digitális környezetben történő fenntartásával és olyan új típusú szabad felhasználások bevezetésével, mint a művek – fentebb ismertetett – intézményi megjelenítése. Az Sztj. 2004. évi módosítása jól oldotta fel ezt az ellentmondást, és nem igazolódta be a jogosulti és felhasználói oldalon megfogalmazott félelmek. Az internet „szabadságharcosai” leginkább azt nehezményezték, hogy a hatásos műszaki intézkedések alkalmazása nemcsak a művek illegális hozzáférését akadályozza, hanem a szerzői jogi értelemben vett szabad műérzékeltést, műélvezetet is meggátolhatja. Mint kiderült, a műszaki védelmi intézkedések szinte semmilyen akadályt nem jelentenek a tartalmak (főként zenei anyagok, szoftverek és audiovizuális művek) letöltőinek, és az illegális megosztó szerverek révén búcsút inthetünk a hagyományos terjesztési formáknak is. Új, a digitális kor kihívásaira reflektáló, a korszerű technológiák változásaival kompatibilis üzleti modellek bevezetésére van szükség, ami a szerzők és az egyéb jogosultak javadalmazását is megfelelően garantálja. A bölcsek kövének megtalálása azonban még várat magára.

### Hogyan tovább, közös jogkezelés?

A 2014-ben elfogadott és 2016. április 10-éig a magyar jogba átkerülő KJK-irányelv<sup>19</sup> hivatalos indokolása szerint a szerzői és szomszédos jogok közös kezelésével foglalkozó szervezetek felépítésére, működésére, irányítására nézve határoz meg minimumkövetelményeket abból a célból, hogy erősítse e szervezetek átláthatóságát. Az új szabályozás tagállami átültetését követően a jogosultak számára több lehetőség nyílik majd arra, hogy beleszólhassanak a jogaik kezelését végző szervezetek döntéseibe, valamint biztosított lesz számukra, hogy a nekik járó jogdíjakhoz megfelelő időben hozzájussanak. Az irányelv másik fontos eleme, hogy megteremti a határokon átnyúló online zenei felhasználások (leginkább a zeneletöltés és a streaming) hatékony, több területre kiterjedő, „egyablakos” engedélyezésének új kereteit az európai zenei kínálat kiszélesítése és a repertoárokhoz való

egyszerűbb hozzáférés biztosítása érdekében. E hangzatos célkitűzések mellett komoly veszélyeket is hordoz magában garanciák nélkül versenyelőnyt biztosítani a belföldi piacra belépni szándékozó külföldi honosságú valódi és kvázi közös jogkezelő szervezetek számára, mivel ez gyengítheti, akár ellehetetlenítheti mind a kulturális sokszínűség megőrzését (konkrétan a kisebb nyelvi területű nemzetállamok repertoárjainak érvényesülését), mind a nemzeti közös jogkezelés hatékonyságát.

Újdonság az irányelvben a jogkezelő szervezetek jellege, működési formája. Az Sztj. szerint közös jogkezelési tevékenységet csak egyesületként működő és ekként bejegyzett szervezet folytathat. Az irányelv sokat enyhít a szigorú formakényszeren, és elismer minden olyan szervezetet, amely jogszabály vagy valamely szerződéses megállapodás alapján, egynél több jogosult érdekében és közös javára kizárólagos vagy fő céljaként szerzői és szomszédos jogokat kezel, és amely vagy tagjainak tulajdonában, illetve ellenőrzése alatt áll, vagy pedig nonprofit szervezetként működik. Szó szerint értelmezve ezt a szabályt, elvileg már egy adott mű két szerzőtársa is létrehozhat közös jogkezelő szervezetet. Ez lett volna a jogalkotói szándék?

Az irányelv emellett elismeri a „független jogkezelő szervezet” fogalmát is, amely az előzővel – és a hagyományos hazai szabályozással – ellentétben kifejezetten profitorientált módon, tehát vállalkozásként működik. A független jogkezelő szervezet fontos kritériuma az is, hogy nem áll a jogosultak közvetlen vagy közvetett, teljes vagy részleges tulajdonában vagy ellenőrzése alatt. Minden bizonnyal ez a szabályozás egyik legvitatottabb pontja: egy olyan szervezet dönt bizonyos felhasználási jogok engedélyezéséről, amelyre az érintetteknek (szerzők, előadóművészek, producerek) semmi ráhatásuk nincsen.

A felhasználók széles tömegei számára is észlelhető és állítólag könnyebbé jelentő változást jelent a zeneművek online felhasználására vonatkozó, több területre kiterjedő (multiterritoriális) engedélyezés. Ez az intézmény lehetővé teszi, hogy egy bizonyos szerző, előadó esetében ne országonként más-más szervezetnél kelljen eljárni, hanem akár ez EU valamennyi tagállamára egyazon jogkezelőnél lehessen megszerezni a felhasználási engedélyt. A közös jogkezelők működési területe hamarosan átnyúlhat a tagállami határokon, és a zeneművek terjesztése és engedélyezése is az EU Egységes Piacának részévé válik.

A fentiek miatt tűnik kényes kérdésnek az új szabályok nemzeti implementálása, hiszen főként az EU kisebb,

gyengébb gazdaságaiban jelenleg működő jogkezelő szervezetek számára jelenthetnek szokatlan kihívást az eddig védett, exkluzív piacaikon megjelenő nemzetközi versenytársak. A magyar jogalkotó előtt egy út van: ahol nem kötelező módosításokat eszközölni a hatályos szabályokban, ott meg kell őrizni a közös jogkezelő szervezetekre vonatkozó formakényszert (egyesületi forma), a Magyarországon honos közös jogkezelő szervezetekre vonatkozó nyilvántartásba vételi eljárás fenntartását, a közös jogkezelés általános definícióját, a kötelező közös jogkezelés intézményét, a kiterjesztett hatályú közös jogkezelés<sup>20</sup> rendszerét és az engedélyezési jog nélkül fennálló díjigények érvényesítésénél az egykapus jogosítás érdekében a közös jogkezelők kötelező együttműködését. A „független jogkezelő szervezet” mint a magyar szerzői jogtól idegen intézmény esetében pedig a magyar jog nem köteles elfogadni és lehetővé tenni, hogy ilyen szervezetek (audiovizuális művek előállítói, hangfelvétel-előállítók, műsorsugárzók, könyv-, zenemű- és lapkiadók, menedzserek, ügynökök) a KJK-irányelv által biztosított keretek között multiterritoriális – értelemszerűen Magyarországra kiterjedő hatályú – engedélyeket adjanak jogvédett tartalmak felhasználására.

Avalamely EU-tagállam területén honos, multiterritoriális licenceket kiadó közös jogkezelő szervezetekkel való „bánásmód” során a magyar jogalkotó akkor jár el a leghelyesebben, ha a külföldi és a magyar közös jogkezelő szervezetekre a lehető legnagyobb átfedést mutató szabályozást fogad el. Az irányelv ugyanis nem zárja ki azt, hogy a külföldi honosságú közös jogkezelő szervezet számára kötelezőként írja elő a magyar szabályozás az illetékes hatóságnál (SZTNH) történő bejelentési kötelezettséget. Ez utóbbi bejelentés semmilyen felügyeleti jogkört nem keletkeztet az SZTNH oldalán a külföldi szervezet felett, ugyanakkor egyrészt hatékonyan képes biztosítani a KJK-irányelvben foglaltakat, másrészt lehetővé teszi, hogy átlátható legyen, hogy mely jogosulti kör mely vagyoni jogát kezeli multiterritoriális jelleggel egy adott külföldi szervezet.

#### **Művészeti hagyatékok kutathatósága**

Sajátos joghézaggal állunk szemben a művészeti hagyatékok kutathatósága, illetve az ezekhez történő szabad hozzáférés jogi környezetének vizsgálatánál. Nem állítható, hogy periférikus kérdésről volna szó: az elmúlt időszakban legalább két ilyen ügygel foglalkozott a sajtó, amelyekben közös az is, hogy egyikben sem látni a megoldást. A Faludy György teljes irodalmi ha-

gyatékát és személyes tárgyait gondozó alapítvány nemrégiben elérte a költő kiadatlan verseinek kéziratait, jegyzetfüzeteit, leveleket és több személyes tárgyát, hogy megőrizze a költő tárgyi hagyatékát egy emlékszoba keretein belül. A teljes Faludy-hagyaték kutathatóságát nem jogi akadályok nehezítik, hanem elhelyezési, fenntartási gondok. Ezzel szemben a kilenc éve Londonban elhunyt Határ Győző életművének kutatását, megismerését az író örökösei és a magyar állam között évek óta húzódó jogvita akadályozza. Időközben a hagyaték egy részét széthordták, de a meglévő rész feldolgozása sem kezdődhet meg a jogi helyzet tisztázásáig.

A problémák gyökere a legtöbb esetben az, hogy végrendelet hiányában az örökhagyó törvényes örökösei rendelkezhetnek az elhunyt ingó és ingatlan vagyonával – beleértve az elhunyt műveit, kéziratait. Ez a rendelkezési jog, illetve tulajdonjog független a műveken fennálló szerzői jogoktól, amelyek sok esetben elválnak egymástól, pl. amikor a szerző még életében átengedi művei korlátlan felhasználási jogát egy kiadónak.<sup>21</sup> A műpéldányokhoz, kéziratokhoz és kiadatlan jegyzetekhez való hozzáférés (még ha tudományos célú, nem jövedelemszerzési célzatú kutatásról van is szó) engedélyezése tekintetében nem a szerzői jog meglehetősen absztrakt szabályait, hanem a polgári jog egyéb „leágazásait”, az öröklési jogot és a tulajdonjog szabályait kell alkalmazni.<sup>22</sup> Úgy is fogalmazhatunk, hogy itt a tulajdonhoz való alkotmányos jog alapesetben elsőbbséget élvez az információs szabadsághoz, a tanulóshoz és a tudományos kutatáshoz való joggal szemben. Amíg tehát a szerzői jog tudományos kutatást és egyéni tanulást segítő szabad felhasználási lehetőségei folyamatosan fennállnak a nyilvánosságra hozott és hozzáférhető művek esetében, addig a hagyatékban fellelhető tárgyakra a tulajdonhoz való kizárólagos jogot biztosító rendelkezések az irányadók. Kérdés, hogy miként lehet kötelezővé tenni a művészeti hagyatékok tudományos célú kutatását az örökösök „bojkottja” esetében? A kultúra forrásvidékén több analóg példát találunk a tulajdonos kötelezésére, rendelkezési jogának korlátozására.

A régi Szjt.-ben 1994. július 1-jéig hatályban volt a művek közérdekből történő kényszerengedélyezésének jogintézménye.<sup>23</sup> Eszerint ha a szerző jogutódja a már nyilvánosságra hozott mű további felhasználásához hozzájárulását alapos ok nélkül megtagadta, a hozzájárulást – amennyiben nem ütközött nemzetközi egyezménybe – társadalmi érdekből a bíróság ítélete pótolhatta. A szocialista szellemiségű szabályozás ebben a formájában valószínűleg

nem támasztható fel, azonban a hatályos szerzői jogi törvényünkben jelenleg is szerepel, hogy a műpéldány tulajdonosa köteles a művet a szerző kívánságára átmeneti időre visszaadni a szerzőnek (pl. kiállítás céljára).<sup>24</sup>

Az örökségvédelmi törvény a kiállítási jognál jóval szigorúbb és feladatokat, költségviselést is előíró szabályok betartására kötelezi a műemlékek és a védetté nyilvánított kulturális javak tulajdonosait.<sup>25</sup> A műemlékek fenntartási, jókarbantartási kötelezettsége főszabályként a műemlék tulajdonosára hárul, amire a tulajdonos hatósági úton is kötelezhető, vagyis lényegében kényszeríthető. A védetté nyilvánított kulturális javak tulajdonosa (birtokosa) köteles e javakat épségben fenntartani, őrzésükről, szakszerű kezelésükről és megóvásukról gondoskodni. A védetté nyilvánított kulturális javak továbbá csak kiviteli engedéllyel ideiglenesen vagy még azzal sem vihetők ki az országból. Ezek a szabályok a tulajdonjog gyakorlásának jelentős mértékű korlátozását is jelentik egyúttal. A védett kulturális örökség (beleértve a kulturális javakat is) tulajdonosai kötelesek a hatóságnak<sup>26</sup> lehetővé tenni az örökség egészének vagy meghatározott részének tanulmányozását, megtekintését, dokumentálását.

Mivel az örökségvédelmi törvény alapján a jelentős művészeti hagyatékok – mint „a magyar nemzet, Magyarország történelmének kiemelkedő és jellemző tárgyi, képi, hangrögzített, írásos emlékei és egyéb bizonyítékai” – a kulturális javak körébe tartozhatnak, adott a jogi lehetőség ezek hatósági védetté nyilvánítására, ezáltal megteremtve és biztosítva egyben tartásukat, megőrzésüket és kutathatóságukat.

#### JEGYZETEK

- 1 Az Európai Unió szakpolitikai területei közül a kreatív ágazatok közé tartozik a kultúra, valamint az audiovizuális és médiapolitika, de tágabb értelemben a kutatás és innováció, valamint az oktatás, képzés és ifjúságpolitika is.
- 2 A Kreatív Európa program azt hivatott előmozdítani, hogy az európai filmgyártás, valamint az európai művészet és kreatív ágazatok nagyobb mértékben elősegítsék a gazdasági növekedést és a munkahelyteremtést. Az új program a MEDIA, a MEDIA Mundus és a Kultúra programokat váltotta fel.
- 3 2014/26/EU-irányelv a szerzői és szomszédos jogokra vonatkozó közös jogkezelésről és a zeneművek belső piacon történő online felhasználásának több területre kiterjedő hatályú engedélyezéséről.
- 4 Az Európai Parlament és a Tanács 2010/13/EU-irányelve (2010. március 10.) a tagállamok audiovizuális médiaszolgáltatások nyújtására vonatkozó egyes törvényi, rendeleti vagy közigazgatási rendelkezéseinek összehangolásáról.
- 5 A származási ország elve alapján a médiaszolgáltatásra annak az államnak a joga irányadó, amelyben a médiaszolgáltató központi ügyvezetésének, a műsorrenddel kapcsolatos szerkesztői döntések meghozatalának, illetve a szolgáltatásnyújtásban közreműködő jelentős munkaerő működésének helye alapján ténylegesen tevékenykedik, illetve amelynek műszaki kapacitását felhasználja. Ha az AVMS-ben meghatározott szempontok alapján nem dönthető el, hogy melyik tagállamnak van joghatósága, akkor a joghatóságot a Római Szerződésnek a letelepedés szabadságára vonatkozó rendelkezései alapján kell meghatározni.
- 6 2010. évi CLXXXV. törvény a médiaszolgáltatásról és a tömegkommunikációról.
- 7 Legfontosabb formái: filmtervezésfejlesztés, a filmörökség megőrzése, európai filmek népszerűsítése és forgalmazása a kontinensen és azon kívül, kapacitásépítés és szakmai képzés audiovizuális szakemberek számára, filmfesztiválok.
- 8 A Bizottság közleménye a filmekhez és egyéb audiovizuális alkotásokhoz nyújtott állami támogatásról (2013/C 332/01).
- 9 A Bizottság jogalkalmazási gyakorlatában „nehéz filmek” különösen azok minősülnek, amelyek témájuk vagy művészi megvalósításuk miatt nem képesek a forgalmazás során visszahozni a gyártási költségeket (rövidfilmek, első és második filmes rendezők filmjei, dokumentumfilmek, illetve alacsony költségvetésű vagy egyébként nehezen forgalmazható művek).
- 10 Magyarországon az alacsony költségvetés határa jelenleg 307,1 millió Ft, nemzetközi koprodukció esetében 553 millió Ft.
- 11 Az OECD Fejlesztési Támogatási Bizottság (DAC) listáján szereplő összes olyan ország és terület, amely jogosult hivatalos fejlesztési segélyre.
- 12 Bővebben lásd Kocsis Miklós – Tilk Péter (szerk.): *A művészet szabadsága – alkotmányjogi megközelítésben*, Kodifikátor Alapítvány, Pécs, 2013, 168.
- 13 1999. évi LXXVI. törvény a szerzői jogról (Szt.) 9. §-ának (1) bekezdése.
- 14 A szerző vagyoni jogai kizárólagos gyakorolhatóságának másik legfontosabb korlátja a védelmi idő lejártja. Szélesebb értelemben a korlátok közé tartozik a jogkimerülés [Szt. 23. § (5) bek.] és a kötelező közös jogkezelésen (Szt. 85. §) belül a szerző engedélyezési jogának díjigényre szorítása.
- 15 1975. évi 4. törvényerejű rendelet az irodalmi és a művészeti művek védelméről szóló 1886. szeptember 9-i Berni

- Egyezmény Párizsban, az 1971. évi július hó 24. napján felülvizsgált szövegének kihirdetéséről.
- 16 2004. évi XLIX. törvény a Szellemi Tulajdon Világszervezete 1996. december 20-án, Genfben aláírt Szerzői Jogi Szerződésének, valamint Előadásokról és a Hangfelvételekről szóló Szerződésének kihirdetéséről.
- 17 Európai Parlament és a Tanács 2001/29/EK irányelve az információs társadalomban érvényesülő szerzői és kapcsolódó jogok egyes kérdésekben történő összehangolásáról.
- 18 Szt. 38. § (5) bek.: „A felhasználásra vonatkozó eltérő megállapodás hiányában a nyilvános szolgáltatásokat nyújtó könyvtárak, iskolai oktatás célját szolgáló [33. § (4) bek.] intézmények, muzeális intézmények, levéltárak, valamint közgyűjteménynek minősülő kép-, illetve hangarchívumok gyűjteményeinek részét képező művek az ilyen intézmények helyiségeiben ezzel a céllal üzembe állított számítógépes terminálok képernyőjén tudományos kutatás vagy egyéni tanulás céljára a nyilvánosság egyes tagjai számára szabadon megjeleníthetők, és ennek érdekében – külön jogszabályban meghatározott módon és feltételekkel – a nyilvánosság említett tagjaihoz szabadon közvetíthetők, ideértve a nyilvánosság számára történő hozzáférhetővé tételt is, feltéve, hogy az ilyen felhasználás jövedelemszerzés vagy jövedelemfokozás célját közvetve sem szolgálja.”
- 19 A KJK-irányelv átültetésének részletes koncepcióját az SZTNH azzal a felhívással tette közzé honlapján 2015 májusában, hogy azt a társadalmi egyeztetésben részt venni kívánó személyek, szervezetek véleményezzék, és véleményüket, javaslataikat küldjék meg az SZTNH-nak. Csak remélni lehet, hogy a várhatóan ez év elején benyújtásra kerülő törvényjavaslat a hazai érintettek érdekeit és szempontjait is megfelelően tükrözni fogja.
- 20 Kiterjesztett hatályú közös jogkezelésről akkor beszélünk, ha egy jogkezelő jogosult valamely felhasználást engedélyezni, illetve díjigényt érvényesíteni, és ha ezt megteszi, akkor a felhasználó jogosulttá válik azonos feltételek mellett a közös jogkezelő által érintett valamennyi jogosult azonos műfajú művének felhasználására, akár tagja a jogosult a közös jogkezelő egyesületnek, akár nem.
- 21 Az irodalmi (élet)művekhez való szabad hozzáférés szép példája a Digitális Irodalmi Akadémia (DIA), amelynek keretében a tagoknak juttatott anyagi ellenszolgáltatás (lényegében jogdíj) egységes adatbázisban, ingyenesen elérhető és megismerhető a világ bármely pontján. Az alkotókkal kötött szerződés értelmében az tagokat évente emelkedő, a mindenkori minimálbér négyszeresének megfelelő havi díjazás illeti meg; a DIA-tag halálakor – jogmegváltás okán – az örökösök egyszeri díjazásban részesülnek.
- 22 Ptk. 5:13. § (1) bek.: A tulajdonost tulajdonjogának tárgyán – jogszabály és mások jogai által megszabott korlátok között – teljes és kizárólagos jogi hatalom illeti meg. (2): A tulajdonost megilleti különösen a birtoklás, a használat, a hasznosítás, a hasznok szedésének és a rendelkezés joga.
- 23 1969. évi III. törvény 24. §-ának (1) bekezdése.
- 24 Ennek a szabálynak leginkább a képzőművészeti és iparművészeti alkotásoknál van jelentősége, ahol a mű hasznosítása általában a műpéldány értékesítése útján történik. Ez a jog természetesen nem sértheti a tulajdonos méltányos érdekeit, vagyis a szerzőnek és a tulajdonosnak előre meg kell egyeznie e jog gyakorlásának helyéről, idejéről (időtartamáról), és a szerzőnek biztosítania kell a mű épségét is, valamint viselnie kell az esetlegesen felmerülő költségeket (pl. szállítás) is.
- 25 2001. évi LXIV. törvény a kulturális örökség védelméről.
- 26 2012-től a kulturális örökség védelméért felelős hatóság a Forster Gyula Nemzeti Örökséggazdálkodási és Szolgáltatási Központ (korábban a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal).